

het survey-interview, theorievorming en onderzoek : een stand van zaken

Ondanks het feit dat survey-onderzoek slechts past bij een kleine fractie van sociologische probleemstellingen en onderzoekingen zoals duidelijk tot uiting komt in de werken van N. Denzin (1970), C. Bell en H. Newby (1977), R. Bogdan en S. Taylor (1975), L. Brunt e.a. (1977), S. Cole (1976), J. Douglas (1975), W. Filstead (1970), D. Phillips (1971), E.J. Webb et al. (1966), Th. Bouchard (1976) en vele anderen, blijft het survey-interview een onevenredig grote plaats innemen in het sociologisch onderzoek. Meestal gebeurt de verzameling van gegevens dan door middel van het survey-interview (Phillips, 1971, 99-100; Van der Zouwen, 1977, 5-6). Alhoewel ik me niet van de indruk kan ontdoen dat vanuit de beschikbaarheid van sommige quantitative analyse-procedures nogal vlug gekozen wordt voor deze wijze van data-verzameling, waardoor de sociologische probleemstelling gereduceerd wordt, blijft het toch zó dat voor een aantal onderzoeksvragen het survey-interview wordt onvervangbaar geacht voor het achterhalen van gedragingen in het verleden, private gedragingen, motieven, opvattingen, waarden, attitudes en allerhande personalia (Phillips, 1977, 100; Richardson et al., 1965, 8). Ondanks de vraagtekens die sinds tientallen jaren geplaatst worden, blijven we m.a.w. op het interview aangewezen.

In deze bijdrage wil ik van dit pragmatisch standpunt vertrekken en ik zal het dus niet hebben over de wetenschaps-theoretische of sociologie-opvattingen waarop het survey-interview steunt. Hiervoor verwijs ik naar o.a. S.T. Bruyn (1966), R. Bogdan en S. Taylor (1975, 1-21), A. Giddens (1974, 1-22) en D. Phillips (1977). De probleemstelling voor dit artikel luidt derhalve als volgt : gegeven dat het survey-interview een veelgebruikte en voor een aantal onderzoekingen onvervangbare methode van data-verzameling is, hoever staat het dan met de theorie-vorming en empirische bevindingen die gericht zijn op het evalueren en herformuleren van de interview-voorschriften ? Deze bijdrage moet gezien worden vanuit mijn bekommernis om de aandacht te vestigen op het belang van de fase van data-verzameling, een fase in het onderzoek die m.i. vaak stiefmoederlijk behandeld wordt in het empirisch onderzoek. Recente ervaringen in het Survey Research Center van de University of Michigan (U.S.A.) hebben die aandacht voor de waarnemingsfase nog verscherpt.

In een eerste deel zal ik het hebben over de stand van zaken inzake theorievorming. Vervolgens wil ik een aantal onderzoeksresultaten plaatsen binnen dit theoretisch kader. Bij wijze van conclusie zal dan getracht worden enkele praktische besluiten te trekken, die de interne geldigheid en betrouwbaarheid van interview-data kunnen verhogen.

THEORIEVORMING M.B.T. HET SURVEY-INTERVIEW

Dit artikel beperkt zich tot het survey-interview, d.w.z. een type interview met de volgende kenmerken : een duidelijke rolverdeling tussen de interviewer die de vragen stelt en de respondent die antwoorden geeft; dit gesprek vindt plaats van aangezicht tot aangezicht; de interviewer stelt zijn vragen aan de hand van een gestandaardiseerde vragenlijst waarin zowel de formulering van de vragen als hun volgorde vastliggen; het is de bedoeling informatie te verkrijgen die de onderzoeker om theoretische of om praktische redenen van belang acht; de respondent wordt gevraagd naar zijn mening, gedragingen en omstandigheden in zover hij een representatieve respondent is, d.w.z. met de bedoeling uitspraken te doen over de categorie mensen waartoe de respondent behoort (Van der Zouwen, 1977, 7-8). De schrif-

telijke enquêtes, het telefoon-interview, het gesprek met sleutelinformanten en groeps-interviews vallen dus buiten ons onderwerp.

Een traditie van interview-voorschriften en empirische bevindingen naast elkaar

Over het construeren van vragenlijsten en over de techniek van het interviewen zijn in de voorbije jaren ettelijke receptenboeken geschreven. Belangwekkende bijdragen komen m.i. van S.L. Payne (1951), R.L. Kahn en C.F. Cannell (1957), S.A. Richardson e.a. (1965) en R.L. Gordon (1969). Wat echter opvalt in deze werken is het ontbreken van empirische evidentie bij de voorschriften. Deze voorschriften zijn gebaseerd op eigen ervaringen en op theoretische beschouwingen m.b.t. communicatieprocessen. Doch, hoe geloofwaardig de voorschriften ook lijken, vaak moet men toegeven dat men niet weet hoe groot de kwaliteitsverbetering wel kan zijn, onder bepaalde omstandigheden. Dit is des te meer van belang in de mate dat de voorschriften de kostprijs van een interview doen toenemen. Om slechts enkele voorbeelden te noemen : het gebruik van "leading questions" (expectaties en premissen) om onwillige informanten te stimuleren (Kahn en Cannell, 1957, 127-229; Richardson et al., 1965, 175 e.v.); het hanteren van positieve en negatieve "feed-back" (Richardson et al., 1965, 112-114); het gebruik maken van respondent antecedenten om de medewerking te bevorderen (Richardson et al., 1965, 152 e.v.); het gebruik van de "funnel sequence" (Gordon, 1969, 256 e.v.); het gebruik van de "funnel sequence" (Gordon, 1969, 256 e.v.); de keuze tussen interviewstijlen, "taak orientatie" versus "persoonlijke orientatie" (Richardson et al., 1965, 326 e.v.). Men krijgt de indruk dat al deze voorschriften niet absoluut zijn, d.w.z. ze staan in relatie tot interviewomstandigheden, de soorten respondenten en het thema.

Blijkt uit het vorige duidelijk de behoefte naar, op empirisch onderzoek gebaseerde, voorschriften, dan is het zo dat minstens reeds in de jaren vijftig door H. Hyman e.a. een grote stap in die richting werd gezet voor wat betreft sommige interviewer-kenmerken zoals de verwachtingen vanwege onderzoekers, hun ideologie, het soort van betrokkenheid en demografische kenmerken (Hyman et al., 1954; Feldman et al., 1951; Hanson and Marks, 1958). Wat dit laatste betreft kon Hyman reeds steunen op de bijdrage van D. Katz (1942). Voor een meer uitgebreide lijst over dit onderzoek verwijzen we naar J. Van der Zouwen (1977, 19) en D.F. Alwin (1977, 140).

Het empirisch onderzoek liet slechts tot op zeer beperkte hoogte een terugkoppeling naar de voorschriften toe. Als voornaamste reden daarvan geldt wellicht de omstandigheid dat het onderzoek overwegend bestond uit secundaire analyses op onderzoeksresultaten en op onderzoeksontwerpen die niet op de eerste plaats de bedoeling hadden de invloed van allerhande methodologische factoren uit de waarnemingsfase te onderzoeken. Vandaar dat de onderzoeken overwegend betrekking hadden op interviewervariantie, waarbij enkel interviewerkenmerken werden onderzocht en niet het interviewergedrag. De onderzoeken m.b.t. de zogenaamde "question wording", uit de jaren veertig, waren ook al niet van dien aard om stevige voorschriften op te leveren (Schuman and Presser, 1977, 151-152). Er ontbrak vooral een samenhangende theoretische onderbouw bij de empirische studies. Een belangrijke aanzet tot de theorievorming vindt men bij S. Sudman and N. Bradburn (1974).

Naar een theoretisch model van het survey-interview

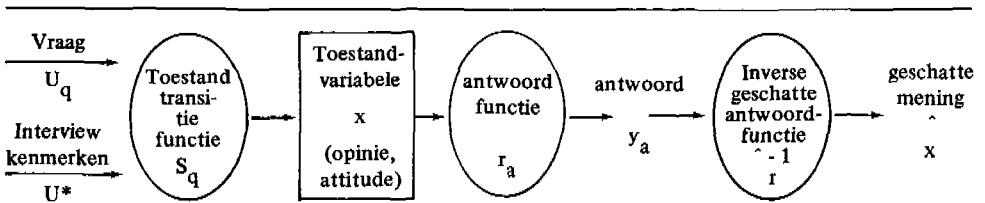
Het werk van S. Sudman en N. Bradburn uit 1974 verschilt van de vorige studies in zover dat het, alhoewel het een inventaris is van een groot aantal onderzoeksresultaten, toch

vertrekt van een min of meer samenhangend theoretisch kader. Deze auteurs maken onderscheid tussen de taak-variabelen, de interviewer-rol en de respondent-rol. Bij de taak-variabelen worden drie types onderscheiden : de taak-structuur d.w.z. alle voorschriften die te maken hebben met de mate waarin de respondent zich moet schikken naar voorgegeven antwoorden; de zelf-presentatie of alles wat te maken heeft met de indruk die de respondent wil maken; de zgn. "saliency" van de gevraagde informatie of de mate waarin men zich feiten kan herinneren of waarin een duidelijke attitude aanwezig is (Sudman and Bradburn, 1974, 7-13). Bij de interviewer-rol wordt onderscheid gemaakt tussen rolverwachtingen, feitelijk rolgedrag en extra-rol kenmerken. De respondent-rol heeft vooral betrekking op diens motivatie (Sudman en Bradburn, 1974, 13-17). Uit deze aanzet tot theorie werden hypothesen afgeleid die aan het beschikbare empirisch materiaal op hun exactheid getoetst werden ; een poging dus om een grotere terugkoppeling naar voorschriften te krijgen. Doch, voor belangrijke gebieden, zoals het feitelijk rolgedrag van de interviewer en de rol van de respondent, ontbrak de empirische validatie omdat men er geen informatie over had.

Een andere aanzet tot het uitbouwen van een foutentheorie van het interview vindt men bij P. Atteslander en H. Kneubühler (1975, 48-65). Hun theorie steunt op het Stimulus-Respons model en legt een sterke nadruk op de normenstellende en sanctionerende omgeving, waarin de respondent leeft. (Atteslander en Kneubühler, 1975, 67-74). Bij het geven van antwoorden zou de verwachting van sancties een grote rol spelen. Deze poging sluit aan bij de Angelsaksische literatuur over de zgn. "social desirability" en lijkt ons, hoewel nuttig voor dit deelaspect, toch te eng als invalshoek. Nog andere aanzetten tot theorievorming vindt men vermeld bij J. Van der Zouwen (1977, 9, 17).

De theorievorming is o.i. het verst gevorderd in het werk van J. Van der Zouwen, W. Dijkstra e.a. van de "Vakgroep methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek aan de V.U. Amsterdam". Het loont de moeite om uitvoeriger op hun model te gaan, vooral omdat zeer veel aandacht besteed wordt aan het deduceren van heel specifieke empirisch toetsbare proposities. In 1977 werd vanuit het "black box"-model uit de systeemtheorie een nog relatief eenvoudig model voorgesteld dat, in latere werken, geleidelijk complexer en vollediger wordt. Uitgangspunt is dat hetgeen men eigenlijk wil weten, een mening of omstandigheden van de respondent, ongekend is en zelfs nooit rechtstreeks waar te nemen is. Die ongekende mening wordt voorgesteld als een bepaalde toestands-groottheid van de "black box". Om deze niet observeerbare toestandsvariabele van de respondent te schatten wordt een specifieke reactie (het antwoord) van de respondent op een specifieke input (de vraag) geïnterpreteerd. Naast de specifieke vraag staan aan de inputzijde ook nog alle andere kenmerken van de interviewsituatie zoals de status van de interviewer, het interviewergedrag, de aanwezigheid van derden, de plaats van het interview, ...

Om uit het antwoord de toestands-groottheid te kunnen schatten onderstelt de onderzoeker een bepaalde relatie tussen deze beide, m.a.w. er wordt verondersteld dat de respondent een specifieke outputfunctie hanteert; dit wordt de antwoordfunctie genoemd. De onderzoeker onderstelt eveneens relaties tussen de vraag en de kenmerken van de interviewsituatie enerzijds en de ongekende toestands-groottheid anderzijds (Dijkstra en Van der Zouwen, 1977, 50). Er is m.a.w. niet enkel sprake van een antwoordfunctie maar ook van een zgn. toestandstransitiefunctie. Dit kan voorgesteld worden in volgend schema (Dijkstra en Van der Zouwen, 1978, 60). De elementen binnen de cirkels zijn ongekend en worden dus verondersteld. De toestandvariabele waar uiteindelijk de interesse naar uitgaat, bevindt zich in een "black box".

Met betrekking tot de antwoordfunctie en de toestandstransitiefunctie steunt de onderzoeker op een aantal assumpties, die tot uiting komen in de onderzoeksvoorschriften. In dat verband wordt van hulphypothesen gesproken en wel om de volgende redenen: het zijn noodzakelijke hulpmiddelen om uitspraken omtrent opvattingen van de respondent te kunnen formuleren en te toetsen; deze veronderstellingen zijn onder bepaalde voorwaarden zelf toetsbaar. Nu zal het toetsen van de uit de hulphypothesen afgeleide proposities juist toelaten om de geldigheid van modellen in het interview en de zinvolheid van voorschriften te beoordelen (Van der Zouwen, 1977, 12-13). Een voorbeeld: het veel voorkomend voorschrift dat men in het interview een vraag op steeds dezelfde wijze hoort te stellen aan alle respondenten, steunt minstens op twee hulphypothesen: namelijk dat alle respondenten die vraag op dezelfde wijze zullen opvatten en dat zij allen bij beantwoording van dezelfde wijze zullen gebruik maken. Bij gevoelsgeladen problemen of bij zeer heterogene steekproeven zouden deze veronderstellingen niet opgaan (Richardson et al., 1965, 34 e.v.). D. Phillips en K. Clancy geven een treffend voorbeeld waar ze aantonen dat de conclusie dat de geestelijke gezondheid van arbeiders slechter is dan die van intellectuelen, gedeeltelijk een artefact is van het hanteren van verschillende antwoordfuncties, omdat arbeiders gemakkelijker instemmen met uitspraken die als indicaties voor een slechte geestelijke gezondheid gelden (Phillips and Clancy, 1970).

Op welke hulphypothesen steunt nu het doorsnee survey-interview?

1. Het opleggen van eenzelfde codeerschema voor de antwoorden van alle respondenten impliceert dat eenzelfde antwoordfunctie voorondersteld wordt;
2. Eenzelfde verwoording steunt op de vooronderstelling dat alle respondenten de vragen op eenzelfde wijze begrijpen;
3. Waar gebruik gemaakt wordt van representatieve steekproeven wordt aangenomen dat het interview als zodanig de meningen en opvattingen van de respondenten niet systematisch wijzigt, zodat de steekproef door het feit zelf van het interview niet meer representatief zou zijn (m.a.w. externe geldigheid en non-activiteit);
4. Aangezien nauwelijks controle gebeurt op het feitelijke interviewgedrag wordt ervan uitgegaan dat de interviewsituatie niet in relatie staat tot de toestandsvariabele en de antwoorden;
5. Waar een gestandaardiseerde vragenlijst met vast schema gebruikt wordt, neemt men aan dat verschillen in verwoording en volgorde van de vragen tot verschillen in antwoordfunctie zou leiden. Tegelijk gelooft men dat via "pilot"-onderzoek de best mogelijke formulering en volgorde kan gevonden worden, nl. deze van de questionnaire in kwestie, waarbij de vorige hulphypothesen geldig zijn (Dijkstra en Van der Zouwen, 1977, 51-52).

Door samenvoeging van meerdere van deze hulphypothesen kunnen dan empirische proposities opgesteld worden, bijvoorbeeld: het stellen van de vraag als zodanig verandert de mening niet, of nog, het antwoord is enkel afhankelijk van de toestandsgrootheid, enz. (Dijkstra en Van der Zouwen, 1977, 52-54).

In een artikel van 1978 wordt het voorgestelde model nog verder inhoudelijk uitgebouwd wat de "interviewsituatie" betreft. Daarbij wordt gesteund op de rol-theorie. We hebben gezien dat wat de interviewsituatie betreft overwegend de interviewer-kenmerken in rekening werden gebracht. Belangrijker is echter het feitelijke interviewergedrag. Immers, de respondent kan ideal-typisch verschillende rollen aannemen waaronder enkel deze van de "betrouwbare" respondent geëigend is. De rollen van de zgn. "goede" respondent die de door hem gespecificeerde hypothesen van de onderzoeker wil bevestigen (Webb et al., 1966, 16-18), en de rol van de "ingratiating" respondent, die waardering zoekt bij de interviewer, moeten vermeden worden. Het feitelijk rolgedrag zal steeds uit een compromis bestaan waarin de vermelde rollen een bepaald gewicht hebben. Via allerhande "cues", "feed-back", instructies en "probing" kan wel gepoogd worden om het belang van "betrouwbaar" rolgedrag te verhogen in het compromis. Het rolcompromis zal echter ook het resultaat zijn van de behoeften van de respondent. Deze laatste kunnen beschouwd worden als condities. In de respondent zijn perceptie van de verwachtingen kan een grote mate van onzekerheid aanwezig zijn en die heeft zeker gevolgen op het rolcompromis (Dijkstra en Van der Zouwen, 1978, 63-71). Persoonlijk denk ik dat het interviewergedrag aan belang zal toenemen wanneer het om thema's gaat die met sociale wenselijkheid verband houden omdat de interviewer dan bijkomende inspanningen moet leveren om de rol van betrouwbare respondent aan te leren. Dit blijft echter nog een vraag. W. Dijkstra is van mening dat dit niet het geval is.

Integratie van theorie en onderzoek

Eerder noemde ik de theorie-constructie van vermelde auteurs het verst gevorderd. Immers, binnen dit kader kan zowel de deeltheorie van S. Sudman en N. Bradburn (taak structuur, interviewer- en respondent rollen) als deze van P. Atteslander en H. Kneubühler (normerende omgeving, sociale wenselijkheid, verwachting van sancties) en de impliciete theoretische veronderstellingen (sociale interactie) die te vinden zijn in de bij de aanvang vermelde werken over interviewvoorschriften geïntegreerd worden. Bovendien kunnen vanuit deze theorie via de hulphypothesen samenhangende empirische proposities afgeleid worden (Dijkstra en Van der Zouwen, 1978, 73-82). Een verdere verdienste is dat de klemtoon van de interviewer-kenmerken "sec" verschoven is naar het gedrag van de interviewer en diens taakuitoefening en bekwaamheid (Sudman en Bradburn, 1974, 139). Deze controle over de interviewsituatie moet toelaten om zó, vanuit de antwoorden, de omgekeerde toestandsgrootte geldiger te schatten (Dijkstra en Van der Zouwen, 1978, 72).

In zekere zin zou men kunnen stellen dat de theorie momenteel voorloopt op de empirische validatie. In de mate dat de theorie complexer wordt duiken nieuwe problemen op. Om er maar enkele te noemen : Wanneer men het interviewergedrag onder controle wil houden, vereist dit bijkomende instructies, supervisie en observaties. Naast de antwoorden van respondenten zal men bijvoorbeeld ook het interviewergedrag moeten coderen, bv. door het gebruik van bandopnamen (Cannell et al., 1975). Om het feitelijk rolgedrag van de respondenten te schatten zijn eveneens speciale waarnemingen nodig. Wanneer deze waarnemingen op bijkomende vraag-input gebaseerd zijn, dan is daar evenzeer sprake van bias en zit men in een vicieuze cirkel (Phillips, 1971, 115). Zich enkel baseren op direct waarneembare sociale kenmerken van respondenten om hun behoeften en rolcompromis te waarderen lijkt zeer bedenkelijk.

Om theorievorming en empirisch onderzoek dichter bij elkaar te brengen zal het nodig zijn om orde te brengen in het chaotisch karakter van de verzameling aan onderzoeken

over het interview-proces. Resultaten die elkaar schijnbaar tegenspreken zijn vaak zeer beperkt vergelijkbaar omdat het design, de populatie, de omstandigheden en het onderwerp zeer verschillend zijn (Van der Zouwen, 1977, 10). Bij het uitwerken van klassen van vergelijkbaar onderzoek moet naast de elementen uit het geschetste model ook rekening gehouden worden met het verschil in types voorspellingen die uit het model gededuceerd kunnen worden. Deze types van voorspellingen vloeien voort uit het "black-box"-karakter van het model. Vooreerst heeft men covariantievoorspellingen. Deze zeggen niets over de werkelijke waarde van de toestandsgrootheid maar wél over het al of niet samen variëren van antwoorden van respondenten enerzijds en kenmerken van interview en interviewersituatie anderzijds. Vervolgens heeft men accurate voorspellingen die wél betrekking hebben op de overeenkomst tussen de uit de antwoorden geschatte toestandsgrootheid en de werkelijke waarde van deze grootheid. Deze laatste wordt dan bepaald vanuit externe gegevens (bv. ziekenhuisrecords, geneeskundige fiches) en ze kan zowel betrekking hebben op individuele data als op steekproefparameters (gemiddelden, proporties). Merk echter op dat deze operatie beperkt is tot feitelijke omstandigheden, zoals gedragingen en sociale kenmerken. Ten slotte heeft men stabiliteitsvoorspellingen met betrekking tot overeenstemming en verschil tussen antwoorden die op verschillende tijdstippen werden gegeven (panel-studies) (Van der Zouwen, 1977, 15-16).

Tot zover het theoretisch model van J. Van der Zouwen en W. Dijkstra. Ik zal nu in wat volgt pogen om vanuit de verschillende begrippen uit dit model en aan de hand van de geformuleerde hypothesen, de stand van zaken wat het empirische onderzoek, te systematiseren.

EMPIRISCH ONDERZOEK M.B.T. INTERVIEW-BIAS

Een overzicht van de empirische bevindingen inzake interview-bias is van belang met het oog op het herformuleren en verbeteren van de voorschriften, maar eveneens om de schattingen van reeds uitgevoerd empirisch onderzoek te verbeteren tijdens de analysefase (Alwin, 1977, 132). Bij de bespreking van de onderzoeksresultaten zal ik mij hoofdzakelijk beperken tot studies die het verbeteren van voorschriften beogen. Ook valt het ganse domein van de non-respons op het geheel of op een gedeelte van de vragen buiten focus. Voor een bondig overzicht hierover wordt verwezen naar B.R. Hertel (1975), W.W. Daniël (1975) en D.F. Alwin (1977, 134-139). Ik beperk mij m.a.w. tot de interne geldigheid en de betrouwbaarheid. Aansluitend bij de twee groepen van input-variabelen wordt onderscheid gemaakt tussen onderzoek naar de verwoording van de vragen en structuur van de vragenlijst enerzijds en naar de kenmerken van de interviewsituatie anderzijds, d.w.z. interviewkenmerken en interviewgedrag. Andere kenmerken van de interviewsituatie zoals de aanwezigheid van derden en de plaats van het interview vallen buiten deze beschouwing omdat daar weinig onderzoek naar verricht werd. In navolging van W. Dijkstra en J. Van der Zouwen kunnen de respondentkenmerken en de aard van het onderwerp opgevat worden als omstandigheden (Dijkstra en Van der Zouwen, 1978, 79-80).

De verwoording van de vraag en de structuur van de vragenlijst

Nadat tijdens de jaren veertig een aantal experimenten m.b.t. de verwoording en vorm van de vragen werden uitgevoerd, is dit probleem verwaarloosd tot het onlangs weer systematisch werd aangepakt onder impuls van H. Schuman e.a. (Schuman and Duncan, 1974; Schuman and Presser, 1977, 1978, 1979a, 1979b). De aspecten die bestudeerd worden

zijn de volgende : het gebruik van open of gesloten vragen; “gedwongen keuze” versus “akkoord – niet akkoord”; formele versus substantieve balans in de vraag (“zijt u er voor dat”, “zijt ge voor of tegen dat”, “zijt ge voor ... of zijt ge tegen ...”); het al of niet verschaffen van een “midden alternatief”; het gebruik van impliciete en expliciete filters m.b.t. “geen mening”. Ten opzichte van het vroeger onderzoek werden verbeteringen in het design aangebracht. Men bekijkt niet enkel de verschuivingen in de marginale verdelingen op individuele items, maar er worden ook vragen gesteld naar de interactie van vraag-vorm en respondent-kenmerken, naar mogelijk effect van cumulatieve index-constructie en naar de invloed van vraag-vorm op correlaties tussen respondent-kenmerken en opinies. Aangezien opinies het sterkst correleren met het opleidingsniveau wordt juist deze variabele in de analyse betrokken (Schuman and Presser, 1977, 153-154).

De vrij sobere resultaten zijn de volgende : Wijzingen in de formulering van de vraag veroorzaken in de marginale verdelingen meestal verschillen tussen 5 % en 15 %. Wanneer een “weet niet”, “geen opinie” of “midden alternatief” expliciet voorzien wordt, trekt deze categorie een groter aantal antwoorden, doch de verhouding tussen de substantiële antwoordcategorieën blijft behouden.

Voor items van het “akkoord – niet akkoord” versus “gedwongen keuze” type, voor open- versus gesloten vragen en voor sommige items waarin het karakter van de woorden wijzigt (vb. verbieden, toelaten) zijn er interactie-effecten met het opleidingsniveau van de respondenten; de vraagvorm heeft meest effect bij mensen met een beperkte opleiding. Voor deze gevallen lijkt de assumptie van vorm-resistente correlaties tussen respondent-kenmerken en opinies, zwak. (Schuman and Presser, 1977, 167).

Wat de “don’t know” filter betreft moet men nog aanstippen dat bij het gebruik van zo’n filter de proportie respondenten die geen mening beweren te hebben aanzienlijk toeneemt, namelijk tussen 20 en 25 procentpunten hoger, wat betekent dat soms één vierde van de respondenten van antwoord wijzigt. Die toename is afhankelijk van de aard van de filter, nl. impliciete versus expliciete “don’t know”-optie. Er is wel interactie tussen vraag-vorm en opleidingsniveau, doch, eens de “don’t know”- of “no opinion”-categorie buiten de analyse gehouden wordt blijkt het vlotten van respondenten de relaties tussen attitude-items en achtergrondvariabelen weinig te beïnvloeden. Echter, de correlaties tussen attitudevariabelen onderling kunnen wél significant wijzigen in functie van de vraagvorm, nu eens zó dat bij gefilterde vragen de correlaties sterker zijn, dan weer andersom. Dit laatste zou er op wijzen dat wie geen opinie heeft m.b.t. de particuliere item of wie onzeker is m.b.t. de betekenis ervan, lijkt te refereren naar een meer algemeen aanverwant attitudeobject dat de respondenten zich naar aanleiding van de particuliere item construeren en waartegenover ze hun antwoord geven. Als voorbeeld geldt hier de houding t.o.v. een fictief regeringsbesluit waarbij de respondenten zich uitspreken over het algemeen regeringsbeleid (Schuman and Presser, 1979a, 9-10). Dit zou impliceren dat de verdeling over de substantiële categorieën, van de respondenten die geen mening hebben over de particuliere item, toch niet toevallig gebeurt. Over de identiteit en het waarom van de “vlotters” bestaat nog veel onduidelijkheid en is verder onderzoek nodig (Schuman and Presser, 1978, 270-272). Waar opleidingsniveau doorgaans negatief correleert met “no opinion” (Sudman and Bradburn, 1974, 98; Converse, 1976-77, 515-530) verandert deze relatie van richting wanneer het om fictieve items gaat (Schuman and Presser, 1979a, 10). Naar de praktijk toe zou men kunnen stellen dat “don’t know”-filters best gebruikt worden wanneer de onderzoeker geïnteresseerd is naar de zgn. “informed opinion” m.b.t. publieke vraagstukken. Wanneer men daarentegen onderliggende disposities wil meten, gebruikt men best items die de “don’t know”-optie vermijden of zelfs tegengaan (Schuman and Presser, 1979a, 11).

In de marginale verdelingen verschillen open vragen significant van gesloten vragen. Dit sluit volledig aan bij alle vorig onderzoek. Nieuw is dat geпоogd wordt om verschillen te bekijken als gevolg van herhaalde reconstructies van de gesloten categorieën en dat de interactie met achtergrondvariabelen zoals opleidingsniveau, geanalyseerd wordt. De resultaten suggereren dat het verschil tussen open en gesloten vragen geminimaliseerd wordt wanneer de gesloten antwoordcategorieën ontstaan zijn als gevolg van bevindingen uit een voorafgaand ruim onderzoek met open vragen. Wat evident lijkt wordt vaak verwaarloosd. Wanneer dit gebeurt zouden gesloten vragen geldiger zijn wat het classificeren van respondenten en het beschrijven van relaties betreft. Aangezien de respondenten met het laagste opleidingsniveau disproportioneel veel in de "missing data"-categorie van open vragen terecht komen, vertoont de vraag-vorm het minst verschil bij de respondenten met een hoog opleidingsniveau. Open vragen blijven nodig om een zicht te krijgen op de afwezigheid van antwoordtypes, bij het uitleg-verschaffen over vorig gegeven antwoorden en wanneer externe gebeurtenissen de antwoorden vlug kunnen doen wijzigen. Zoals gezegd laten ze soms toe om een volgend onderzoek met geldiger categorieën te starten. Een moeilijkheid blijft dat de kans op niet relevante antwoorden groter is bij open vragen (Schuman and Presser, 1979b, 23-27).

Bij de formele – versus substantieve balans en bij het "midden alternatief" wordt geen significante interactie met het opleidingsniveau vastgesteld. Dit betekent nog niet dat deze effecten "ad random" zouden zijn. Respondenten met een sterk uitgesproken opinie zouden minder gevoelig zijn voor verschillen in vraag-vorm. Ook kan niet zonder meer aangenomen worden dat index-constructie de "bias" zou verminderen. Omwille van het niet toevallig karakter kan de "bias" van de individuele items gecumuleerd worden in additieve indexen (Schuman and Presser, 1977, 167).

Wanneer men deze bevindingen bekijkt binnen het kader van J. Van der Zouwen en W. Dijkstra, kan men stellen dat de respondenten met een lagere opleiding minder zeker zijn over hun eigen positie m.b.t. de toestandvariabele. Dit zou betekenen dat ze meer onderhevig zijn aan de vraag-vorm en aan situationele "cues" (cfr. infra). Vandaar ook een grotere inschikkelijkheid m.b.t. de opinie van de interviewer zoals deze uit de kleur van de vraag zou kunnen afgeleid worden (Dijkstra and Van der Zouwen, 1978, 79-80; 1977, 60-61).

Over de volgorde van de vragen werd weinig onderzoek verricht (Sudman and Bradburn, 1974, 60-61). De gangbare praktijk bestaat erin de "bedreigende" vragen achteraan te plaatsen, vertrekkend vanuit de idee dat het vertrouwen vanwege de respondent toeneemt naarmate het interview vordert (Richardson et al., 1965, 230). Naast deze praktijk m.b.t. het stellen van delicate vragen wordt ook beweerd dat de volgorde van alle vragen van belang is, omdat antwoorden op vorige vragen deze op de volgende kunnen beïnvloeden (Gordon, 1969, 230 e.v.). Zowel de plaatsing van de bedreigende vragen als de volgorde van de vragen werden onderzocht door J. Delamater en P. MacCorquodale in het domein van vragen over seksualiteit. Deze auteurs stellen immers dat de steeds weerkerende sterke associaties tussen gerapporteerd homoseksueel gedrag en de gerapporteerde emotionele intimiteit wel eens gedeeltelijk zouden kunnen voortvloeien uit de volgorde van de vragen (Delamater and MacCorquodale, 1975, 217). Deze auteurs komen echter tot de bevinding dat het plaatsen van bedreigende vragen ofwel middenin ofwel achteraan, nauwelijks een weerslag heeft op de antwoorden. Wat de volgorde van de vragen betreft, werd eveneens geen weerslag op de antwoorden vastgesteld (Delamater and MacCorquodale, 1975, 227-231). De conclusie echter, dat rapportering over seksualiteit en andere delicate en bedreigende informatie relatief weinig beïnvloed wordt door methodologische variaties, een aanlokkelijke stelling voor survey-onderzoekers (Delamater and Corquodale, 1975,

234; Van Loon en Deven, 1979, 46), lijkt alleszins voorbarig. Er zijn nog andere methodologische variaties dan de volgorde en de plaats van de vragen (Locander et al., 1976, 273; Bradburn and Sudman, 1979, 13).

De interviewsituatie : interviewerkenmerken en gedrag

De relatie tussen interviewerkenmerken en de antwoorden van respondenten heeft in vergelijking tot de andere facetten een meer dan evenredige aandacht gekregen (Alwin, 1977, 140). Wanneer men binnen het type covariantievoorspellingen blijft, dan lijkt het onderzoekdesign voor het analyseren van deze relatie, betrekkelijk eenvoudig, mits men beschikt over een voldoende groot aantal interviewers en respondenten, wanneer de respondenten "ad random" over de interviewers verdeeld zijn (Hanson and Marks, 1958, 636) en als men zich bovendien tevreden stelt met de klassieke demografische interviewer- en respondentkenmerken zoals geslacht, leeftijd en ras. Ook in Vlaanderen (Van Loon en Deven, 1979) en Nederland (Dijkstra et al., 1979) werd recent onderzoek verricht naar de interviewer-variantie, d.i. de proportie van de totale variantie in de antwoorden op interview-items die kan toegeschreven worden aan verschillen tussen interviewers (Freeman and Butler, 1976, 79).

Alvorens op de onderzoeksresultaten in te gaan is het nodig om op enkele problemen m.b.t. de analyse te wijzen. Vooreerst moet onderstreept worden dat een geringe interviewer-variantie niet betekent dat de interviewers geen "bias" zouden veroorzaken. De groep interviewers kan immers te homogeen zijn voor wat betreft de kenmerken die werkelijk reactiviteit veroorzaken, zodat de vertekening bij allen in dezelfde richting gaat (Dijkstra et al., 1979, 286). Anderzijds kunnen antwoordfouten bij diverse interviewers resulteren in het schatten van onvertekende populatieparameters wanneer de fouten elkaar opheffen. De interviewer-variantie is m.a.w. op zichzelf geen belangrijke configuratie voor antwoordfouten wanneer men de schatting van beschrijvende populatieparameters beoogt. Doch, aangezien de "intra-klasse"-correlatiecoëfficiënten die de interviewer-variantie meten wél de schatting van populatie-varianties vertekenen, kunnen zelfs toevallige fouten de sterkte van de associatiematen reduceren (Freeman and Butler, 1976, 90-91). De invloed van een interviewereffect r op de variantie van een steekproef-gemiddelde wordt immers gemultipliceerd met een factor $\{1 + r(k - 1)\}$ waar "k" staat voor het gemiddeld aantal interviews per interviewer (O'Muircheartaigh, 1976, 99, 113; Van Loon en Deven, 1979, 46). Vandaar het advies van L. Kish om steeds zoveel mogelijk interviewers aan het werk te zetten (Kish, 1962; O'Muircheartaigh, 1976, 114). Op de tweede plaats wordt het testen van hypothesen m.b.t. interviewer-variantie bemoeilijkt door de omstandigheid dat men steeds te maken heeft met een ganse verzameling items per respondent, d.i. eigenlijk een verzameling van niet-onafhankelijke replicaties. Men moet m.a.w. beslissingen nemen over de consistentie van de bevindingen (Freeman and Butler, 1976, 83). De oplossingen die geformuleerd worden blijven arbitrair (Van Loon en Deven, 1979, 40-41). Ten derde, met het vorige verband houdend, moet men zich afvragen of niet beter gezocht wordt naar interviewer-variantie bij indexen i.p.v. bij particuliere items. C.A. O'Muircheartaigh komt in dat verband tot de conclusie dat het interviewer-effect op het gemiddelde van een index niet direct in relatie staat tot de omvang van de interviewer-effecten op de individuele items. Een en ander doet hem besluiten dat indexen moeten geconstrueerd worden op basis van hoge correlaties tussen de items en dat de items met een hoog interviewer-effect en tegelijk een grote variantie moeten uitgesloten worden (O'Muircheartaigh, 1976, 103-107, 112).

Uit de onderzoeksresultaten komt duidelijk naar voor dat interviewer-effecten steeds geanalyseerd moeten worden in relatie tot respondent-kenmerken en tot het type en de

aard van de vragen. Attitude-vragen blijken gevoeliger voor interviewer-effecten dan vragen over feiten (O'Muircheartaigh, 1976, 100; Dijkstra et al., 1979, 274). Attitude-vragen die verband houden met sociale wenselijkheid of die als bedreigend ervaren worden zijn meest gevoelig voor interviewer-effecten (Dijkstra et al., 1979, 281; Sudman and Bradburn, 1974, 142). L. Kish, R. Hanson en E. Marks komen tot de vaststelling dat vooral de weerstand vanwege interviewers tegen vragen die ze zelf complex, subjectief of triviaal vinden, een rol zou spelen (Kish, 1962; Hanson and Marks, 1958). S. Sudman en N. Bradburn concluderen dat interviewer-kenmerken slechts effect hebben wanneer ze in combinatie met respondent-kenmerken relevant zijn voor het onderwerp waarover onderzocht wordt, zoals bv. zwarte interviewers bij blanken over rasconflicten (Sudman and Bradburn, 1974, 132). Toch zouden de voorafgaande verwachtingen van de interviewers slechts in zeer geringe mate meetellen voor de interviewer-variantie (Sudman et al., 1977, 181). J. Freeman en E. Butler vinden de grootste interviewer-effecten bij een combinatie van oudere interviewers met oudere respondenten zodat de gemeenschappelijke achtergrond en de gepercipieerde sociale afstand tussen interviewers en respondenten niet tot rechtlijnige conclusies leidt (Freeman and Butler, 1976, 81-82, 87).

Slechts zelden wordt gepoogd om bij informatie over feiten, bij middel van validatie, tot accuraatheidsvoorspellingen te komen. O'Muircheartaigh rapporteert m.b.t. mogelijks bedreigende informatie dat er nauwelijks vertekening optreedt, doch de omstandigheden zijn te particulier om stevige besluiten te trekken vermits de respondenten wisten dat de informatie kon gecontroleerd worden (O'Muircheartaigh, 1976, 111-110). Aansluitend bij J. Delamater en P. MacCorquodale komen F. Van Loon en F. Deven tot de conclusie dat vragen over seksueel gedrag niet een systematisch hoger interviewer-effect kennen dan andere vragen, wat niet betekent dat er geen "bias" zou zijn (Van Loon en Deven, 1979, 46). Bij rapportering over feiten zou vooral de belangrijkheid van de feiten en de afstand tussen gebeurtenis en rapportering een rol spelen (Sudman and Bradburn, 1974, 67 e.v.) omdat rapportering dan een moeilijker opgave wordt zodat het interviewergedrag sterker gaat doorwegen. Overigens wordt gesteld dat niet zozeer de interviewerkenmerken maar wel het interviewergedrag en de bekwaamheid in rekening moeten gebracht worden (Sudman and Bradburn, 1974, 139; Dijkstra et al., 1979, 284).

Het onderzoek naar het interviewergedrag is het verst gevorderd in het systematisch en cumulatief onderzoek dat uitgevoerd wordt door C.F. Cannell, L. Oksenberg, J. Converse e.a. De bijdrage van deze onderzoekers is baanbrekend omdat niet alleen de invloed van een aantal technieken tijdens het interview, zoals instructies, "feed-back" en "commitment" geanalyseerd wordt. Bovendien wordt nagegaan in welke mate deze technieken de geldigheid van de antwoorden verhogen. Alle validiteitsstudies die gerapporteerd worden hebben betrekking op ziektegedrag (Cannell et al., 1979). Ofwel worden vergelijkingen gemaakt met medische records, ofwel wordt, voortgaand op de bevindingen van voorafgaand onderzoek, de richting van de bias als gekend verondersteld. Immers, in de validiteitsstudies tussen 1959 en 1970 wordt gevonden dat ziektegedrag systematisch onderhevig is aan onderrapportering naarmate de afstand tussen gebeurtenis en interview toeneemt, naarmate de gebeurtenis minder belangrijk geacht wordt en naarmate het om sociaal onwenselijke en potentieel bedreigende gedragingen en symptomen gaat (Cannell et al., 1977). Vandaar dat in alle designs wordt verondersteld dat meer informatie en accurater informatie (precisie van datums) ook geldiger informatie is (Cannell et al., 1979, 14-15). Naast de aard van het onderwerp wordt in al deze veldexperimenten ook de interactie van interviewergedrag met respondentkenmerken nagegaan. Het achterliggend theoretisch uitgangspunt, dat het interview de respondent voor een moeilijke taak stelt die hem tijdens het interview moet aangeleerd worden, nl. de rol van betrouwbare informant spelen past volledig binnen het model van J. Van der Zouwen en W. Dijkstra (Cannell et al., 1969, 14).

In een eerste experiment wordt de invloed van de interviewerstijl (vriendelijk versus professioneel) en het type questionnaire (kort versus lang) onderzocht. Om de geldigheid te schatten wordt gebruik gemaakt van de hoeveelheid informatie en van externe validatie via officiële records van auto-ongevallen (Henson et al., 1973). Daar waar de interviewers zelf het meest voorkeur hebben voor een combinatie van persoonlijke stijl (vriendelijk) met korte questionnaire blijft nog enige onduidelijkheid over de meest efficiënte combinatie voor wat de geldigheid aangaat. Het effect van interviewer-stijl en vraagvorm blijkt niet cumulatief en gaat niet voor alle respondenten in dezelfde richting. Bij beperkte opleiding lijkt de persoonlijke stijl de geldigheid van de informatie te verbeteren, terwijl de vraaglengte geen effect heeft; bij hoge opleiding daarentegen lijkt de korte vraagvorm de kwaliteit te verbeteren, terwijl de stijl geen effect heeft. Algemeen lijkt de korte vraagvorm effectiever dan variaties in de stijl voor wat de kwaliteitsverbetering betreft. De onpersoonlijke stijl levert kwaliteitsverbetering op bij oude feiten (moeilijker vragen). M.b.t. de hoeveelheid gerapporteerde informatie valt de combinatie "onpersoonlijk-kort" zeker negatief uit. Hier lijkt het gebruik van langere vragen effectiever dan de persoonlijke stijl. De activiteit van de interviewer, of deze nu gebeurt door een meer persoonlijke stijl dan wel door langere vragen, lijkt vooral bij respondenten met een lage opleiding de hoeveelheid informatie te verhogen. Variaties in de vraagvorm alleen zouden m.a.w. volstaan en de persoonlijke stijl kan best vermeden worden (Cannell et al., 1979, 32-43).

Een tweede experiment bestudeert de invloed van taak-instructies en "verbal modeling" (het geven van voorbeelden). Deze technieken blijken enkel effectief te zijn bij interviewers die het experiment genegen zijn, zodat het mogelijk is dat bijkomende ongemeten "cues" een rol spelen. Deze keer zouden vooral de hoog opgeleiden door de instructies geholpen worden en werken expliciete instructies beter dan voorbeelden (Henson, 1973); Cannell et al., 1979, 68, 73-74). In een derde experiment wordt het effect van "commitment" geanalyseerd; men probeert namelijk de respondent een soort contract te laten afsluiten waarin de belofte gedaan wordt dat hij goed zal meewerken. Daardoor zouden respondenten zich gebonden achten en sterker gemotiveerd zijn om "hard" te werken. De contract-procedure levert inderdaad meer informatie op en ook worden meer bronnen geraadpleegd. Als het opleidingsniveau van de respondenten interacteert dan is dit zo dat degene met een hogere schoolopleiding beter presteren. Het experiment geeft echter geen uitsluitsel over de contract-procedure als zodanig vermits in deze procedure tegelijk instructies verankerd liggen (Oksenberg et al., 1975; Cannell et al., 1979, 106-108).

Het vierde experiment, dat betrekking heeft op "feedback" en versterking van de antwoorden, knoopt aan bij een verrassende bevinding uit vorig onderzoek. Wanneer men via bandopnamen het interviewergedrag analyseert dan blijkt niet alleen 30 % van de gedragingen buiten het eigenlijk vraag-antwoord patroon te vallen, maar bovendien wordt het meest voorkomende gedrag, nl. "feedback" helemaal in de verkeerde richting toegepast. Vooral de meest inadequate antwoorden (bv. weigering) worden positief versterkt (Cannell et al., 1979, 109-111; Cannell and Robinson-Lawson, 1971). Het experiment bestaat uit diverse patronen van positieve en negatieve feedback. Zowel positieve als negatieve feedback blijken, onafhankelijk van het opleidingsniveau, de volledigheid van de informatie te bevorderen. Bovendien zou dit experiment aantonen dat feedback-procedures gestandaardiseerd kunnen toegepast worden (Cannell et al., 1979, 131-132).

In een vijfde experiment wordt ten slotte het gecombineerd effect van de drie procedures, instructies, feedback en "commitment", geanalyseerd (Oksenberg et al., 1976). Elk van deze drie technieken afzonderlijk verbeteren de rapportering van de hoeveelheid informatie bij open vragen, de precisie van datums en het natrekken van bronnen door de respon-

denten. Geen van deze blijkt echter afzonderlijk de rem m.b.t. potentieel bedreigende informatie te doorbreken. Alleen het gebruik van instructies zou de kwaliteit van de informatie bij de laagst opgeleiden niet verhogen terwijl deze keer "commitment" het wél doet bij deze categorie. Aangezien feedback effectief blijkt voor alle opleidingsniveaus en aangezien de combinatie van twee of alle drie de technieken toch wel geldiger informatie zou opleveren, wordt dan ook voor het gebruik van zulke combinatie gepleit (Cannell et al., 1979, 197-198).

De onderzoekers stippen aan dat hun resultaten niet te veralgemenen zijn naar alle survey-onderzoek. Immers zowel de onderwerpen (ziektegedrag) als de onderzoekspopulaties (blanke vrouwen uit stedelijke gebieden) zijn beperkt (Cannell et al., 1979, 19). Alvorens tot veralgemening te kunnen overgaan, rekening houdend met elkaar soms tegensprekende resultaten, zal nog veel werk moeten gebeuren bij het verzamelen van vergelijkbare onderzoeksresultaten, zodat men ze kan opvatten als trekkingen uit een bepaalde kansverdeling (Taveggia, 1974, 198-199). Afgezien daarvan onderstrepen deze bevindingen toch het belang van het interviewgedrag met meer empirische evidentie dan tot nu toe het geval was.

CONCLUSIES VOOR DE PRAKTIJK

In dit artikel werd een overzicht gegeven van theorie-vorming en onderzoeksresultaten m.b.t. instructies voor het normale survey-interview. Nadat aanvankelijk de receptenboeken weinig aansluiting vonden bij een geïntegreerde theorie en bij empirische bevindingen werden de laatste jaren vorderingen gemaakt, zowel in het uitbouwen van een algemene theorie als in cumulatief en systematisch onderzoek. Alhoewel nog heel wat arbeid nodig is in beide gebieden, wordt het stilaan mogelijk om op basis van theorie en onderzoek meer gefundeerde voorschriften op te stellen. De volgende jaren zal vooral moeten gewerkt worden aan het nog dichter bij elkaar brengen van theorie en onderzoek omdat pas een integratie van beide vruchtbaar kan zijn voor de terugkoppeling naar interviewinstructies. Op dit ogenblik meen ik dat vrijwel alle empirische bevindingen verbonden kunnen worden aan het model van J. Van der Zouwen en W. Dijkstra en dat vanuit dit model nieuwe onderzoeksontwerpen mogelijk zijn. Hiermee wil niet gezegd zijn dat de theorie geen "surplus" aan interpretatie en verklaring zou bezitten. Zoals de zaken er thans voorstaan wordt vooral gepleit voor controle over het interviewgedrag omdat in de interviewersituatie kenmerken en verwachtingen geïnterpreteerd worden. Om te besluiten wil ik nog enkele voorschriften expliciteren die voortvloeien uit de huidige stand van zaken.

De vertrekende factoren kunnen geminimaliseerd worden door zorgvuldige instructies over het vervullen van de rol van "betrouwbaar" respondent en voor alle "cues" te vermijden die een rol van "goede" of "behaagzame" respondent stimuleren. Daartoe kan gekozen worden voor een "task oriented" interview-stijl (Dijkstra and Van der Zouwen, 1978, 81) mits er een voldoende tegenwicht is door de lengte van de vragen, instructies, feedback en commitment (Cannell et al., 1979, 199). Dit vereist een uitgesproken aandacht om de respondenten tijdens het interview hun taak te leren vervullen. Daartoe is veel meer interesse voor de interviewertraining vereist dan tot nog toe het geval was.

Inzicht in de interactie tussen onderwerp, respondent-kenmerken en interviewer-kenmerken kan in sommige gevallen toelaten de respondenten op de meest optimale wijze over

de interviewers te verdelen (Freeman and Butler, 91). In die zin kunnen uitgebreide pilot-studies, waarin de interviewer-variantie bestudeerd wordt, nuttig zijn voor het elimineren van vragen en inefficiënte interviewers en voor het uittesten van items die men in indexen of schalen wenst op te nemen (O'Muirheartaigh, 1976, 114). De interviewer-variantie kan trouwens verminderd worden door de vragen en antwoordmogelijkheden zó te herformuleren dat zij qua sociale wenselijkheid of onwenselijkheid gelijkwaardiger worden, door een goede selectie en training en door het inschakelen van meer interviewers, indien de kostprijs dit toelaat (Dijkstra et al., 286).

Meer dan het aanleggen van een lijst van instructies heeft dit artikel de bedoeling gehad de onderzoekers bewust te maken van het belang van investeringen in de fase van data-verzameling. Aangezien men nog overwegend aangewezen is op Amerikaans onderzoek zou kunnen gepleit worden om in de Vlaamse en Nederlandse surveys methodologische vraagstellingen van bij de aanvang in het design in te bouwen met de bedoeling de particuliere resultaten in kwestie naar hun geldigheid te schatten en tegelijk een meer solide basis te leggen voor toekomstig onderzoek. Bovendien moet m.i. onderstreept worden dat een gestandaardiseerd interview, met vastliggend schema, geldiger is naarmate de onderzoeker zich bij het ontwerpen kan baseren op inzichten uit "kwalitatief" onderzoek in het bestudeerde domein, en via deze bedenking komen we op het hopelijk later te behandelen thema van de "triangulation" (Denzin, 1970, 297 e.v.).

J. BILLIET

Dit artikel werd mogelijk dankzij een reisbeurs van het N.F.W.O. voor een verblijf aan het Survey Research Center van de University of Michigan (U.S.A.). Dank ook aan W. Dijkstra voor zijn kritische opmerkingen.

SAMENVATTING

Er werd reeds heel wat onderzoek verricht m.b.t. de kwaliteit van de informatie die verkregen wordt langs survey-interviews. In een eerste periode kon dit onderzoek nauwelijks uitmonden in het formuleren van betrouwbare interview-instructies wegens het ontbreken van een systematische theorie. Recent werden verscheidene theorieën ontwikkeld waarbij het onderzoek steeds meer aansluiting vindt. De theorie-vorming is het verst gevorderd in de pogingen van J. Van der Zouwen en W. Dijkstra die uitgaan van de analogie tussen het interview en de "black box" analyse van de systeem-theorie. Deze auteurs tonen aan dat het interview-proces vruchtbaar kan beschreven worden in de terminologie van de rol-theorie en dat dit tot op grote hoogte empirische toetsing mogelijk maakt. Inzake empirische bevindingen wordt baanbrekend werk verricht aan het Survey Research Center (the University of Michigan). Dit soort onderzoek vergt een specifiek ontwerp van bij de aanvang, bv. het meten van het interviewgedrag tijdens het interview-proces en technieken van multivariabelen analyse. Deze bevindingen zijn perfect te integreren binnen de vermelde theorie. Tot besluit worden enkele praktische implicaties besproken en wordt geargumenteed dat het belang van de fase van data verzameling nauwelijks overschat kan worden.

ABSTRACT

The method of data collecting generally employed in sociology is the survey-interview. A lot of research has been done with respect to the quality of information obtained by interviewing. By lack of a coherent theory concerning the interview-situation and the processes involved, this research has been hardly led to the formulation of reliable interview instructions. More recently, in order to solve this problem, attempts were made by some scholars to combine the research findings into a general theory of interviewing. In constructing a conceptual model of interviewing, J. Van der Zouwen and W. Dijkstra have used the analogy between interviewing and black box analysis from systems methodology. Furthermore they show that the interview process can successfully be described in terms of role-theory. Such a model of interviewing can only lead to improvements of survey-interview techniques and of the data collected, if it is theoretically grounded and empirically tested. The second part of this

article provides a general view on recent empirically tested. The second part of this article provides a general view on recent empirical research and a discussion on the most reliable findings concerning question wording, interviewer-variability and interviewer performance. This kind of research needs a specific design from the beginning, i.e. measures of interviewer performance, and techniques of multivariate analysis. It seems to be most advanced at the Survey Research Center (the University of Michigan). It is shown that the designs and the empirical findings can be successfully integrated into the theoretical model mentioned. Finally, some practical implications are discussed. It is argued that the importance of the phase of data collection, i.e. interviewer training and interviewer performance, can hardly be over-estimated since the role of a "faithful respondent" should be learned during the course of the interviewing process.

BIBLIOGRAFIE

- ALWIN, D.F., Making Errors in Surveys, *Sociological Methods and Research*, 1977, 6, 131-150.
- ATTESLANDER, P. and H. KNEUBUEHLER, *Verzerrungen im Interview. Zu einer Fehlertheorie der Befragung*, Deutscher Verlag, 1975.
- BELL, C. and H. NEWBY (eds.), *Doing Sociological Research*, London, Allen and Unwin, 1977.
- BOGDAN R. and S.J. TAYLOR, *Introduction to Qualitative Research Methods*, New York, J. Wiley and Sons, 1975.
- BOUCHARD, Th. J., Unobtrusive measures. An inventory of Use, *Sociological Methods and Research*, 1976, 3, 267-300.
- BRADBURN, N.M. and S. SUDMAN, *Improving interview method and questionnaire design. Response effects to threatening questions in survey research*, San Francisco, Jossey-Bass, 1979.
- BRUNT E. (ed.), *Anders bekeken. Wet en werkelijkheid in sociaal onderzoek*, Meppel, Boom, 1977.
- BRUYN, S.T., *The Human Perspective in Sociology. The Methodology of Participant Observation*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1966.
- CANNELL, C. and S. ROBINSON-LAWSON, Analysis of Individual Question, in J.B. LANSING et al., (eds.), *Working Papers on Survey Research in Poverty Areas*, Survey Research Center, The University of Michigan, 1971, 236-291.
- CANNELL, C.F., S.A. LAWSON and D.L. HAUSSER, *A technique for Evaluating Interviewer Performance*, Survey Research Center, The University of Michigan, 1975.
- CANNELL, C.F., K.H. MARQUITS and A. LAURENT, A summary of studies of Interviewing Methodology, in *Vital and Health Statistics*, Series 2, nr. 69, 1977.
- CANNELL, C.F., L. OKSENBERG and J.M. CONVERSE (eds.), *Experiments in Interviewing Techniques. Field Experiments in Health Reporting 1971-1977*, Survey Research Center, The University of Michigan, 1979.
- COLE, S., *The Sociological Method*, Chicago, Rand McNally, 1976(2).
- CONVERSE, J.A., Predicting No Opinion in the Polls, *Public Opinion Quarterly*, 1976, 40, 515-530.
- DANIEL, W.W., Nonresponse in Sociological Surveys, *Sociological Methods and Research*, 1975, 3, 291-307.
- DELAMATER, J. and P. MacCORQUODALE, The effects of interview schedule variations on reported sexual behavior, *Sociological Methods and Research*, 1975, 4, 215-236.
- DENZIN, N. (ed.), *Sociological Methods : A Source book*, Chicago, Aldine, 1970.
- DIJKSTRA, W. and J. VAN DER ZOUWEN, Testing Auxiliary hypothesis behind the Interview, *Annals of Systems Research*, 1977, 6, 49-63.
- DIJKSTRA, W. and J. VAN DER ZOUWEN, Role Playing in the interview : towards a theory of artifacts in the survey-interview, R.F. GEYER and J. VAN DER ZOUWEN (eds.), *Sociocybernetics*, Leiden, Nijhoff, 1978, 59-83.
- DIJKSTRA, W., J. ORMEL en G. VAN DE WILLIGE, Oorzaken van interviewer-variantie in survey-onderzoek, *Mens en Maatschappij*, 1979, 54, 270-291.
- DOUGLAS, J., *Investigative Social Research*, London, Sage, 1976.
- FELDMAN, J.J., H.H. HYMAN and C.W. HART, Interviewer effects in the quality of survey data, *Public Opinion Quarterly*, 1951, 15, 734-761.
- FILSTEAD W. (ed.), *Qualitative Methodology : Firsthand Involvement with the Social World*, Chicago, Markham, 1971.
- FREEMAN, J. and E.W. BUTLER, Some Sources of interviewer variance in surveys, *Public Opinion Quarterly*, 1976, 79-71.
- GIDDENS, A., *Positivism and Sociology*, London, Heinemann, 1974.
- GORDON, R.L., *Interviewing-Strategy, Techniques and Tactics*, Homewood, The Dorsey Press, 1969.
- HANSON, R. and E. MARKS, Influence of the Interviewer on the Accuracy of Survey Results, *Journal of the American Statistical Association*, 1958, 53, 635-655.
- HENSON, R.M., *Effects of Instructions and Verbal Modeling on Health Information Reporting in*

- Household Interviews* (Research Report), Survey Research Center, The University of Michigan, 1973.
- HENSON, R.M., CH.F. CANNELL and S.A. LAWSON, *Effects of Interviewer Style and Question Form on Reporting of Automobile Accidents*, (Research Report), Survey Research Center, The University of Michigan, 1973.
- HERTEL, B.R., Minimizing Error Variance Introduced by Missing Data Routines in Survey Analysis, *Sociological Methods and Research*, 1975, 3, 459-474.
- HYMAN, H. e.a., *Interviewing in Social Research*, Chicago, University of Chicago Press, 1954.
- KAHN, R.L. and C.F. CANNELL, *The Dynamics of Interviewing*, New York, John Wiley, 1957.
- KATZ, D., Do interviewers bias poll results ?, *Public Opinion Quarterly*, 1942, 6, 248-268.
- KISH, L., Studies of interviewer variance for attitudinal variables *Journal of the American Statistical Association*, 1962, 57, 92-115.
- LOCANDER, W., S. SUDMAN and N. BRADBURN, An investigation of interview method, threat and response distortion, *Journal of the American Statistical Association*, 1976, 71, 269-275.
- OKSENBERG, L., A. VINOKUR and C.F. CANNELL, *The effects of Commitment to Being a Good Respondent on Interview Performance*, (Research Report). Survey Research Center, The University of Michigan, 1975.
- OKSENBERG, L., V. VINOKUR and C.F. CANNELL, *The effects of Instructions, Commitment and Feedback on Reporting in Personal Interviews*, (Research Report). Survey Research Center, The University of Michigan, 1976.
- O'MUIRCHARTAIGH, C.A., Response errors in an attitudinal Sample Survey, *Quality and Quantity*, 1976, 10, 97-115.
- PAYNE, S.L., *The Art of Asking Questions*, Princeton, Princeton University Press, 1951.
- PHILLIPS, D.L. and K.L. CLANCY, Response biases in field studies of mental illness, *American Sociological Review*, 1970, 35, 503-515.
- PHILLIPS, D.L., *Knowledge from What*, Chicago, Rand McNally, 1971.
- PHILLIPS, D.L., *Wittgenstein and Scientific Knowledge : A Sociological Perspective*, London, 1977.
- RICHARDSON, S., B. DOHRENWEND and D. KLEIN, *Interviewing, its Forms and Functions*, New York, Basic Books, 1965.
- SCHUMAN, H. and J.M. CONVERSE, The effect of black and white interviewers on white respondents in 1968, *Public Opinion Quarterly*, 1971, 35, 44-68.
- SCHUMAN, H. and O.D. DUNCAN, Questions about attitude survey questions, in H.L. COSTNER (ed.), *Sociological Methodology 1973-74*, San Francisco, Jossey Bars, 1974, 232-251.
- SCHUMAN, H. and S. PRESSER, Question Wording as an independent variable in Survey Analysis, *Sociological Methods and Research*, 1977, 6, 151-170.
- SCHUMAN, H. and S. PRESSER, The Assessment of "no opinion" in Attitude Surveys, in SCHUESSLER, K., *Sociological Methodology 1979*, San Francisco, Jossey Bars, 1978, 241-275.
- SCHUMAN, H. and S. PRESSER, *Public Opinion and Public Ignorance. The fine line between Attitudes and Non-Attitudes*, (gestencilde paper). Survey Research Center, I.S.R., University of Michigan, 1979(a).
- SCHUMAN, H. and S. PRESSER, *The Open and Closed Question*, (gestencilde paper), Survey Research Center, I.S.R., University of Michigan, 1979(b).
- SUDMAN, S. and N.M. BRADBURN, *Response effects in Surveys*, Chicago, Aldine, 1974.
- SUDMAN, S., N.M. BRADBURN, E. BLAIR and C. STOCKING, Modest Expectations. The effect of Interviewers' prior Expectations on Responses, *Sociological Methods and Research*, 1977, 6, 171-182.
- TAVEGGIA, T.C., Resolving Research Controversy through empirical Cumulation, *Sociological Methods and Research*, 1974, 2, 395-407.
- VAN DER ZOUWEN, J., *Het interview ondervraagd*, Meppel, Boom, 1977.
- VAN LOON, F. en F. DEVEN, Aspecten van de interviewervariantie bij seksuologisch onderzoek. Gegevens uit de derde Nationale Enquête Gezinsontwikkeling, *Bevolking en Gezin*, 1979, 37-48.
- WEBB, E.J., D.T. CAMPBELL, R.D. SCHWARTZ and L. SECHREST, *Unobtrusive Measures. Non-reactive Research in the Social Sciences*, Chicago, Rand McNally, 1966.

Guy Rocher

Talcott Parsons

en de Amerikaanse sociologie

Talcott Parsons neemt een eminente, maar ook een opmerkelijke plaats in onder de Amerikaanse sociologen. Hij heeft de Amerikaanse sociologie een soort theoretische revolutie laten door maken. De sociologie in de Verenigde Staten werd beheerst door het empirisme en liep het risico vast te lopen in gedetailleerde onderzoeken en lokale monografieën.

Aan de ene kant gaat Parsons in tegen de stroom van deze Amerikaanse sociologie; hij leefde dan ook lang met haar op voet van oorlog. Zijn werk ondervond veel tegenstand en hevige kritiek. Maar aan de andere kant is

Parsons' sociologie nauw verbonden met Amerika en de Amerikaanse sociologie. De Amerikaanse maatschappij is namelijk zijn voornaamste studie-object en als het ware zijn onderzoekslaboratorium. De sociologie van Parsons wordt soms zelfs als een pseudo-geleerde formulering van de Amerikaanse ideologie beschouwd. Zij is een soort 'teken van tegenspraak'. Ze maakt deel uit van de Amerikaanse sociologie, maar werd tezelfdertijd zeer vaak aangevallen. Ondanks haar pretentie zich te situeren in het hoogste abstractie- en generalisatieniveau, beschouwt men haar als een afspiegeling van de Amerikaanse samenleving en als een uitdrukking van de ideologie van die samenleving.

In dit boek wordt eerst het gehele werk van Parsons voorgesteld; daarna wordt het van commentaar voorzien en krijgen sommige punten de nodige kritiek.

Uit de inhoud:

1. De onverbetelijke theoreticus van de Amerikaanse sociologie
2. De algemene handelingstheorie
3. Sociaal systeem en maatschappij
4. Het economische systeem en het politiek systeem
5. De structuur en de ontwikkeling van de persoonlijkheid
6. De empirische essays
7. De parsoniaanse sociologie: invloed en polemieken

Uit de serie: Sociologische monografieën
Ing., 188 pagina's f 30,50 / 480 BF
ISBN 9060014707

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Van Loghum Slaterus

Besteladres: Van Loghum Slaterus/Kluwer
Santvoortbeeklaan 21-23, 2100 Deurne-Antwerpen
